

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.59>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ

Ющик О.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Ющик О.І. Правові аспекти наглядової пробації.

Статтю присвячено правовим аспектам наглядової пробації. Вітчизняне законодавство зазнало кардинальних змін у сфері регулювання правових відносин, які пов'язані із пробацією у зв'язку із прийняттям Закону України «Про пробацію» 5 лютого 2015 року. Під пробацією розуміють систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Одним із різновидів пробації є наглядова пробація, яка спрямована на здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів. Правова система пробації та діяльності органів пробації в Україні забезпечується Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про пробацію», іншими законами та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Метою наглядової пробації є розроблення індивідуальних програм щодо засудженого, яка б дозволила в межах виховних заходів перевиховати особу, адаптувати її до суспільства, а також попередити вчинення нових кримінальних правопорушень. Основні функції наглядової пробації покладені на орган пробації, що здійснює нагляд за засудженими особами, складає та виконує пробаційні програми, які є необхідною складовою виконання завдань наглядової пробації. Отже, необхідною складовою перевиховання засудженої особи є виконання щодо неї призначених наглядових заходів.

Ключові слова: покарання, засуджений, наглядова пробація, орган пробації, пробаційна програма, перевиховання засудженого, виконання покарання.

Yushchik O. Legal aspects of supervised probation.

The article focuses on the legal aspects of supervised probation. Domestic legislation has undergone fundamental changes in the area of regulation of legal relations related to probation following the adoption of the Law of Ukraine «On Probation» on 5 February 2015. Probation is defined as a system of supervisory and social and educational measures applied to convicted persons by a court decision and in accordance with the law, execution of certain types of non-custodial criminal sentences, and provision of information to the court on the defendant. One of the types of probation is supervisory probation, which is aimed at implementing supervisory and social and educational measures in relation to persons sentenced to deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities, community service, correctional labour, persons whose sentence of restriction of liberty or imprisonment for a certain period of time was commuted to community service or correctional labour, persons released from serving a sentence with probation, pregnant women and women with children under the age of The legal system of probation and the activities of probation bodies in Ukraine is provided for by the Constitution of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Criminal

Executive Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Probation», other laws and international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine. The purpose of supervised probation is to develop individual programmes for the convicted person, which would allow for the re-education of the person, adaptation to society, and prevention of new criminal offences. The main functions of supervised probation are vested in the probation body, which supervises convicted persons, develops and implements probation programmes, which are a necessary component of the tasks of supervised probation. Thus, a necessary component of the re-education of a convicted person is the implementation of the supervisory measures assigned to him/her.

Key words: punishment, convict, supervised probation, probation authority, probation programme, re-education of a convict, execution of punishment.

Постановка проблеми. Реформування кримінальної юстиції на сьогодні потребує вдосконалення та запровадження нових методів у сфері виконання покарань. Міжнародний досвід вказує, що світові стандарти призначення покарань, тяжіють до застосування покарань, які не пов'язані з ізоляцією особи від суспільства. Створення органу пробації слугує подальшому реформуванню кримінальної юстиції в напрямку виконання покарань та здійсненню нагляду за засудженими особами. Актуальність проблематики наглядової пробації, як одного із різновиду пробації, викликаної дискусією серед науковців та практиків, потребує детального визначення наглядової пробації, аналізу нормативно-правового забезпечення в національному законодавстві, а також особливостей застосування нового виду покарання, передбаченого Кримінальним кодексом України – пробаційного нагляду.

Стан опрацювання цієї проблематики. За останні роки, які існує інститут наглядової пробації, такі українські вчені досліджували її правові аспекти: І.Г. Богатирьов, О.С. Железняк, Л.І. Олефір, О.Л. Самофалов, Г.В. Татаренко, Д.В. Ягунов, І.С. Яковець, А.О. Яровий та ін.

Метою статті є аналіз правових аспектів наглядової пробації в Україні, дослідження дискусійних питань, що виникають при застосуванні та здійсненні нагляду за засудженими особами.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняне законодавство зазнало кардинальних змін у зв'язку із прийняттям Закону України «Про пробацію» 5 лютого 2015 року. Необхідно погодитись із науковцями, що запровадження такого інституту стало великим досягненням для України, а також відбиттям прояву принципів людиноцентризму та гуманності. Поява інституту пробації була зумовлена загальносвітовими соціальними та культурними тенденціями в країнах Західної Європи та Північної Америки, коли орієнтир постав на ідеях гуманізму, поєднаними з висновками, щодо неспроможності в'язниці повернути злочинців до суспільства як повноцінних його членів [9, С. 165–169].

Відповідно до п. 6 ст. 2 Закону України «Про пробацію» пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [8]. Правова система пробації та діяльності органів пробації в Україні забезпечується Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про пробацію», іншими законами та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На законодавчому рівні передбачено такі види пробації: досудова пробація, наглядова пробація, пенітенціарна пробація. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про пробацію» «наглядова пробація – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів» [8].

Метою наглядової пробації є, перш за все, здійснення нагляду за виконанням судових рішень, у разі призначення покарань не пов'язаних із позбавленням волі. В судовій практиці є випадки, коли не виконуються призначені покарання, наприклад, не виконуються громадські роботи, не стягується у дохід держави відсоток із заробітної плати при виконанні виправних робіт. В такому

разі, порушується виконання вироку, що призводить до того, що засуджена особа не відчує кари за вчинене кримінальне правопорушення, недотримується принцип невідворотності кримінальної відповідальності та безкарності особи. Все це призводить до того, що особа, яка не відчує кари за вчинене суспільно небезпечне діяння не зможе перевиховатись та виправитись, що в майбутньому може слугувати повторим вчиненням кримінальних правопорушень.

На міжнародному рівні, документом, що слугує прикладом наглядової пробації є Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням («Токійські правила») прийнятих 14 грудня 1990 року. Вказані правила мають рекомендаційний характер, а також відповідно до п. 1.3 зазначено, що вони застосовуються відповідно до політичних, економічних, соціальних і культурних умов кожної країни, а також цілей та завдань її системи кримінального правосуддя [5].

Рекомендаційність міжнародних правил мають універсальний характер, тому можемо їх застосовувати і в національному законодавстві. Наприклад, в п. 8.2 Правил зазначені заходи, які не пов'язані із позбавлення волі. Переглядаючи перелік, можемо їх знайти закріплених на законодавчому рівні серед інститутів призначення покарання, застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. До таких заходів відносять: усні санкції, як-от зауваження, осуд, попередження; умовне звільнення від відповідальності; ураження в цивільних правах; економічні санкції та грошові покарання, як-от разові штрафи та штрафодні; конфіскація або постанова про позбавлення права власності на майно; повернення майна жертві або постанова про компенсацію; умовне покарання або покарання з відстрочкою; умовне звільнення з ув'язнення та судовий нагляд; постанова про виконання суспільно корисних робіт; направлення до виправної установи з обов'язковою щоденною присутністю; домашній арешт; будь-який інший вид покарання, не пов'язаний із тюремним ув'язненням [5].

На підставі аналізу Закону України «Про пробацію» слід виокремити та проаналізувати суб'єктів до яких може бути застосована наглядова пробація. Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону до таких суб'єктів належать:

- 1) засуджені до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 2) засуджені до громадських робіт;
- 3) засуджені до виправних робіт;
- 4) засуджені, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт;
- 5) засуджені, які звільнені від відбування покарання з випробуванням;
- 6) засуджені, які звільнені від відбування покарання, а саме вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;
- 7) засуджені, які направлені до виправних центрів, засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів.

Можна погодитись із думкою І.С. Алексєєва, що «суб'єктний склад осіб, до яких можливе застосування наглядових та соціально-виховних заходів, невиправдано обмежений. Зокрема, закон не передбачає застосування наглядової пробації щодо осіб, умовно-дostroково звільнених від відбування покарання. Проте законодавча можливість застосування подібних заходів, безумовно, була б важливим засобом виправлення і ресоціалізації засуджених. Таким чином, статтю 6 Закону України «Про пробацію» слід доповнити новими положеннями, додатково передбачивши, що завданнями пробації є реалізація пробаційних програм стосовно осіб, умовно-дostroково звільнених від відбування покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також контроль за виконанням особами, умовно-дostroково звільненими від відбування покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, обов'язків, покладених на них судом» [1, С. 114–119].

Застосування наглядових заходів необхідно застосовувати до осіб, які вчинили домашнє насильство та їм одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання встановили направлення для проходження програми кривдників. Такий обмежувальний захід, що передбачений ст. 91-1 КК України, вимагає проведення комплексних виховних та соціальних заходів по виправленню кривдника. Даний захід є спеціальним та запроваджений саме з метою протидії домашньому насильству шляхом перевиховання особи, яка його вчинила, зміну її ставлення до цього явища. Реалізація

пробаційної програми щодо суб'єкта пробації, на якого судом покладено такий обов'язок, забезпечується органом пробації.

Новелою в кримінальному законодавстві є вид покарання, що пов'язаний із наглядовою пробацією – пробаційний нагляд. Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуальних кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» [2] прийнятого 23 серпня 2023 року Кримінальний кодекс України доповнено статтею 59-1 «Пробаційний нагляд», який є різновидом покарання, що полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Відповідно в межах цього покарання суд теж може покласти обов'язок на особу виконати заходи, передбачені пробаційною програмою. Тому варто внести зміни до Закону України «Про пробацію» та розширити суб'єктний склад осіб, до яких може бути застосовано наглядову пробацію.

Відповідно нагляд пробації реалізується не лише контролем за виконанням призначених покарань, які не пов'язані із ізоляцією від суспільства, але і реалізацією пробаційної програми. Відповідно до п. 7 ст. 2 Закону України «Про пробацію» «пробаційна програма – програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити» [8].

Типова програма для кривдників, яка містить рекомендований комплекс заходів, спрямованих на корекцію поведінки осіб, котрі вчинили домашнє насильство. Вона передбачає здійснення діагностики причин насильства в сім'ї, індивідуальну та групову роботу з кривдниками, результатом якої повинен стати контроль ними власної поведінки, здатність стримувати агресію та задовольняти потреби ненасильницькими шляхами, будувати відносини з іншими людьми на основі взаєморозуміння.

Окрему увагу слід звернути на міжнародні акти ООН, що стосуються правил поводження із засудженими жінками та неповнолітніми. Відповідно до Правил ООН, що стосуються поводження із жінками-ув'язненими та заходів покарання для жінок правопорушниць, не пов'язаних із позбавленням волі (Бангкокські правила) [7], наглядова пробація полягає у застосуванні заходів, не пов'язаних із позбавленням волі. Оскільки, відповідно до кримінального законодавства інститут звільнення від відбування покарання конкретизується щодо вагітних жінок та жінок, які мають дітей до трьох або семи років, тому доцільно в цьому випадку говорити про реалізацію міжнародних актів і застосування в цьому випадку наглядової пробації.

До неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення повинна приділятися особлива увага при призначенні покарання. До такої категорії осіб у більшості випадків доцільно застосовувати покарання, які не пов'язані із обмеженням та позбавленням волі. Міжнародна спільнота неодноразово звертала увагу на це питання, приймаючи відповідні акти. Наприклад, у Конвенції ООН про права дитини зазначено, що застосування покарання у виді поміщення неповнолітнього до кримінально-виконавчої установи повинно бути крайнім заходом, а у разі ж застосування – на мінімальний строк.

Ще одним міжнародним документом, що підтверджує необхідність захисту неповнолітнього суб'єкта кримінального правопорушення є Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх [4]. У вказаних Пекінських правилах рекомендаційно наводиться перелік заходів, які можуть застосовуватись до неповнолітнього, як альтернатива позбавлення волі: постанова про опіку, керівництво і нагляд; пробація; постанова про роботу на благо громади; фінансові покарання, компенсація і реституція; постанова про вжиття проміжних та інших заходів; постанови про участь у груповій психотерапії й інших подібних заходах; постанови, що стосуються передачі на виховання, місця проживання або інших виховних заходів.

Отже, проаналізовані акти, що стосуються наглядової пробації знайшли відбиток і в національному законодавстві, зокрема в Законі України «Про пробацію» та інших нормативно-правових актах.

Завдання, які ставляться до органу пробації, а саме в межах наглядової пробації реалізується також в межах Типової програм для кривдників, яка затверджена Наказом Міністерства соціальної політики України 01 жовтня 2018 року № 1434 [10]. Завданнями цієї Типової програми є: сприяння зміні насильницької поведінки кривдника; сприяння засвоєнню кривдником моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, взаєморозуміння, взаємоповаги і дотримання

прав усіх членів родини, формування у кривдника конструктивної моделі поведінки у приватних стосунках; сприяння оволодінню кривдником знаннями про основні норми законодавства в сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, а також про види відповідальності за його вчинення; формування у кривдника відповідального ставлення до власної поведінки та її наслідків для себе та оточуючих; сприяння розвитку у кривдника емоційного інтелекту та самосвідомості; розвиток навичок кривдника до конструктивного безконфліктного спілкування, ефективної та ненасильницької комунікації; розвиток здатності кривдника виявляти, аналізувати та усвідомлювати свої негативні думки, когнітивні фільтри, помилки, емоції, керувати ними, розуміти їх наслідки.

Крім того, порядок здійснення нагляду за засудженими реалізується в межах пробаційної програми. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 № 24 «Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм» проекти пробаційних програм розробляються Міністерством юстиції України. В цій постанові вказується, що пробаційна програма повинна бути спрямована на суб'єкта пробації, затверджено заходи, порядок проходження пробаційної програми та оцінка результатів проходження.

До початку реалізації пробаційної програми куратор пробаційної програми ознайомлює суб'єкта пробації з метою програми, знаннями та навичками, які він може набути за результатами проходження програми, графіком реалізації пробаційної програми (під підпис) та попереджає про відповідальність за невиконання обов'язків, покладених на суб'єкта пробації судом. Виконання суб'єктом пробації заходів, передбачених пробаційною програмою, передбачає: відвідування занять відповідно до графіка реалізації пробаційної програми; недопущення під час занять вчинків, що ображають людську гідність і громадську мораль, погроз, насильства, відвідування занять з ознаками алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та інших вчинків, що унеможливають проведення заходів, передбачених пробаційною програмою; виконання завдань, що надаються куратором пробаційної програми або іншими фахівцями, які можуть залучатися до реалізації пробаційних програм, у рамках заходів, передбачених пробаційною програмою.

Після виконання пробаційної програми надається висновок щодо виконання заходів, передбачених пробаційною програмою, та оцінка результатів проходження пробаційної програми додаються до матеріалів органу пробації, які подаються до суду щодо суб'єкта пробації. У разі невиконання суб'єктом пробації заходів, передбачених пробаційною програмою, без поважних причин орган пробації застосовує до нього письмове попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення для відбування призначеного покарання.

Висновки. Наглядова пробація є різновидом пробації, яка імплементована в національне законодавство на підставі міжнародно-правових актів. Під такою пробацією розуміють здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів». Метою наглядової пробації є розроблення індивідуальних програм щодо засудженого, яка б дозволила в межах виховних заходів перевиховати особу, адаптувати її до суспільства, а також попередити вчинення нових кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев І.С. Наглядова пробація: проблемні питання правового регулювання та правозастосування. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* Том 29 (68) № 3. 2018. С. 114–119.
2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуальних кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23 серпня 2023 року № 3342-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (дата звернення 03.02.2024).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3028> (дата звернення 02.02.2024).

4. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Ювенальна_юстиція (дата звернення: 01.02.2024).
5. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних націй відносно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) прийняті 14 грудня 1990 року Резолюцією № 45/110 Генеральної асамблеї ООН. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU90344> (дата звернення: 01.02.2024).
6. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційної програми» від 28 березня 2018 № 926/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18#Text> (дата звернення 03.02.2024).
7. Правил ООН, що стосуються поводження із жінками-ув'язненими та заходів покарання для жінок правопорушниць, не пов'язаних із позбавленням волі (Бангкокські правила) URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/70295.html> (дата звернення: 01.02.2024).
8. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
9. Татаренко Г.В., Кузнецов О.М., Татаренко І.В. Служба пробації в Україні: проблеми законодавчого регламентування. *Молодий вчений*. № 3(67) березень, 2019. С. 165–169.
10. Типова програма для кривдників затверджена Наказом Міністерства соціальної політики України 01 жовтня 2018 року № 1434 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text> (дата звернення 03.12.2023).